Herinneringen

AAN

ATJEH.

LEMBAGA KEBUDAJAAN
INDONESIA

XXII-
610

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Tanggal	: 19 Maret 2012
No. Induk	: 21048/PN-MUSEUM/12
BIB - ID	:
Beli / Hadiah	: Ex. Museum

2 Rm 190

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Verzonden aan den Algemeen. Secretaris ingevolge staat Besl. dd 1856 no 74.-

XXII, 610.

HERINNERINGEN

aan de tweede expeditie tegen Atjeh,

den lezers van

GENERAAL VAN SWIETENS BRIEF

aangeboden

door

EEN INDISCH OFFICIER.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

Snelpersdrukkerij — DE GROOT, KOLFF & Co. — Samarang.

XXII 6 b

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Voorwoord.

Hetgeen in de volgende bladzijden te lezen staat, verscheen in verschillende nommers van de Locomotief: *het eerste artikel, een antwoord op de bekende zelfverdediging van Gen. v.* Swieten, *hadden wij het voorrecht gisteren te publiceeren; de overige, thans ter aanvulling of toelichting bestemd, zagen weken te voren het licht.*

Wij meenen door deze uitgave een nuttig werk te verrichten, voorzoover het nuttig is, op onmiskenbaar ernstige tekortkomingen en op een wel waarlijk hachelijken toestand te wijzen.

De Redactie der Locomotief.

16 Dec. '74

Herinneringen

aan de tweede expeditie tegen Atjeh,

den lezers van Gen. van Swietens brief aangeboden

door

een Indisch officier.

Gezondheidstoestand zeer ongunstig.
Kolonel Pel.

Wanneer wij, Indische officieren, ons verstouten eene meening te hebben over gebeurtenissen van den dag, over leiding van zaken, over hooggeplaatste personen, dan kleeft die meening dikwijls iets onbestemds aan, omdat wij ons zoo weinig bemoeien met hetgeen buiten het leger gaande is. Soms zijn wij daardoor zeer eenzijdig in ons oordeel, tot onbillijkheid toe, maar daarentegen zijn wij geheel vrij van partijzucht. Indien Gen. van Swieten in zijne verdediging klaagt, hoe partijzucht invloed heeft gehad op de beoordeeling zijner daden, dan dient hij de Indische officieren daarbuiten te laten. Zij zijn eerlijk en vrij van de roeringen der partijen; zij zijn geen politici, wèl de werktuigen der politiek.

De meeste burgers maken zich een verkeerde voorstelling van den *moed* van het Indisch leger. Zij denken daarbij aan verbazend kwaadaardige, tot aanvallen geneigde, bloeddorstige vechtersbazen, wien het moeite kost in vredestijd hun wapens met rust te laten. Wij hebben evenwel niets van gladiators, wij zijn niet ruw of bloeddorstig, ons ontbreekt de oefening om van onze wapens een dergelijk gebruik te maken, en ieder, die nooit een expeditie medemaakte, verwondert zich over dat kalme, onverschillige, weinig

soldatesque, dat *laisser aller*. Men idealiseert onze soldaten gaarne tot NAPOLEON's grenadiers, vergetende dat zij noch schermen, noch batonneeren, noch gymnastiseeren kunnen, dat zij zelfs slecht schieten, en zich wantrouwen als zij met een vijand handgemeen worden.

Maar het hoogste ideaal, plicht doen zonder om te zien, zelfverloochening in de uitvoering van datgene, waarvoor men zich beschikbaar heeft gesteld, wordt in de maatschappij het meest nabij gekomen door het leger. Gehoorzaamheid in het groote en het kleine, het *verdragen*, zich abstraheeren van alles wat den mensch aan het leven en de aarde bindt, *tot den doode* toe: die eigenschappen bezitten de Hollandsch-Indische soldaten in hooge mate.

Het komt mij voor, dat het Indische leger en Gen. v. SWIETEN zich wederkeerig over elkander te beklagen hebben. Als de Generaal ten onrechte zwijgt over de zooeven besproken deugden, waarvan hij weder talrijke bewijzen heeft gezien in dezen oorlog; als hij reppende van partijzucht en ijverzucht verzuimt de Indische officieren vrij te spreken van de verblinding en scheeve oordeelvelling, welke daarvan het gevolg zijn, is hij onbillijk. Doch niet minder doet de militaire opinie hem tekort, wanneer bijna elk officier hoog of laag in rang onbewimpeld de wijze veroordeelt, waarop hij in Atjeh heeft geageerd, zijn langzame bewegingen, afwachtende houding, verzoenende politiek, zijn nemen en geven, en hem geheel en al, zonder verschooning, de schuld geeft van de weinige resultaten.

Men is begonnen met zijn benoeming af te keuren. Voor een deel nam men het de Regeering kwalijk, die hem koos, voor een deel hem zelven, die het aannam. Het militaire publiek warde die beide begrippen door-een, wist er moeielijk uit te komen, en kon, zoekende naar een juiste definitie van de gevoelens, die men zelf wantrouwde, alleen den klaagtoon vinden: het Indische leger is miskend, achteruit gezet. De grief was minder tegen het individu, dat gekozen was, dan tegen het passeeren van actief dienende officieren, die men

ook geschikt meende, want de zwarigheid, dat v. SWIETEN „het leger ontgroeid en ontwend was" heeft nooit zwaar gewogen bij degenen, die weten wat het oorlogvoeren in Indië is: de stafofficieren, pas ontloken bloemen, moesten in hun werkkring de sporen nog verdienen, de bataillonscommandanten zijn zooals ze zijn, en voeren eenvoudig de tactische bewegingen uit, hun van hoogerhand gelast, en de Chefs van diensten waren reeds aangewezen, en zouden voor elk bevelhebber dezelfde geweest zijn. Maar dat de Regeering v. SWIETEN uit zijne rust opriep, terwijl VERSPIJCK onder haar hand was, lauweren deed plukken door iemand, die het hoogste al bereikt had, en iemand voorbijging met wien men nog een openstaande rekening had, dàt vond men onrechtvaardig.

Velen zullen van die meening teruggekomen zijn, nu zij v. SWIETEN hebben leeren kennen, en begrijpen dat er méer in het spel is geweest dan de eenvoudige voorkeur aan den eenen veldheer gegeven boven den anderen. Immers het is niet mogelijk, dat de Gouverneur-Generaal getwijfeld heeft aan de militaire talenten van Gen. VERSPIJCK; aan zoo iets onzinnigs mag niet gedacht worden. Men wilde hem echter niet, omdat men het *systeem*-VERSPIJCK niet wilde terwijl het *systeem*-VAN SWIETEN het beste overeenkwam met de bedoelingen der Regeering.

Het verschil in die beide systemen behoeft niet uiteengezet te worden voor hem, die geen vreemdeling is in de geschiedenis der laatste 25 jaren; het zou te ver voeren om in een dagbladartikel met bewijzen te staven, dat de eene veldheer soldaat is van top tot teen, moedig, voortvarend, zooveel mogelijk recht en snel op het doel afgaande, en de andere langzaam en bedachtzaam, redeneerend, meer politicus en oeconoom dan militair. Na het mislukken der eerste expeditie kon men VERSPIJCK niet gebruiken, de verhoudingen waren anders geworden. Het doel der eerste expeditie is werkelijk geweest een tractaat te sluiten met den Sultan, zonder meer, en dan de zaken een paar jaren aan te zien; toen wij *échec* hadden geleden kon men

daarmee niet meer tevreden zijn: wij zouden ons *prestige* verloren hebben tegenover onze Indische onderdanen, die na het gebeurde weinig zouden gelooven aan een overeenkomst van vrede en vriendschap op het papier. Nu was het dringend noodig geworden om den Kraton ook te behouden, zelfs om Atjeh te annexeeren. Die machtsontwikkeling zou goed maken wat de 1e expeditie bedorven had, en ontzag en daarmede vrede verzekeren in den ganschen Archipel voor de volgende 25 jaren.

Werd men dus *nolens volens* gebracht tot een politiek van verovering, en zou ieder Hollander dit begrijpen, een geheel andere zaak was het die politiek te doen goedkeuren door het buitenland. Uit vrees voor inmenging in onze koloniale aangelegenheden, had men tot de haastige 1ste expeditie besloten: na de mislukking moet onze diplomatie de handen vol gehad hebben om het buitenland te sussen, totdat wij een 2de zouden kunnen beginnen. Die onderstelling heeft recht van bestaan; wij herinneren slechts aan Turkije, Amerika en den toast door den Duitschen gezant te 's-Hage uitgesproken, toen hij wees op de goedkeuring en bijstand van BISMARCK, wat men in Nederland klaarblijkelijk beschouwde als een overwinning door de diplomatie behaald, even als de non-interventie van Turkije. Het is niet denkbaar, dat de overige mogendheden die concessie „om onzen gang te gaan" zouden hebben verleend, indien wij de annexatie van Atjeh als ons doel hadden genoemd: vandaar de herhaalde verzekeringen, door onze Ministers in het openbaar gegeven, dat wij volstrekt dat plan niet hadden. Men had het wèl, en m o e s t dien weg op, maar alles was waarschijnlijk mislukt als men dit geafficheerd had.

Hadden wij nu alzoo met veel moeite de handen vrij gekregen, en konden wij onbelemmerd uittrekken om Atjeh een tuchtiging toe te dienen, zoo het heette een vuurtoren te bouwen en eenige papieren overeenkomsten te sluiten, — niet minder noodzakelijk was het de handen vrij te *houden*, want elke tusschenkomst staande de expeditie, één enkel oorlogsschip, zoude ons belet hebben voort te gaan. Daarom moesten wij nog

altijd onze annexatieplannen op den achtergrond houden; al draaiende en keerende moest het buitenland gebracht worden tot de erkenning, dat wij ten langen laatste niet anders k o n d e n dan annexeeren, dat Atjeh een last was, die ons als 't ware op de schouders viel tegen onzen zin, een zware last, dien wij als beschaafde nabuur niet van ons mochten wijzen.

Voorwaar een moeielijk programma, dat veel tact vereischte in den uitvoerder, die geen enkele gunstige omstandigheid, hoe gering ook, ongebruikt mocht laten, welke de zucht om vooruit te dringen, om te veroveren, zoo verklaarbaar bij zulk een groote macht, moest tegenhouden, en dwingen om den loop der gebeurtenissen af te wachten, vaak in een ergerlijke werkeloosheid. Het kan niet ontkend worden, dat het geluk of het toeval v. SWIETEN behulpzaam is geweest: het vermoorden van onzen zendeling is met veel ophef aan het buitenland verkondigd om een idée te geven van de barbaarschheid, waaraan wellicht een einde zou moeten gemaakt worden, en die zoo'n schril contrast vormde met het lieve voorstel om elkaars predikanten, geneesheeren enz. te sparen; de dood van den Sultan, waardoor de gelegenheid ontnomen werd om een tractaat te sluiten en een regeeringloosheid ontstond, die krachtiger optreden vorderde. Het nemen van den Kraton, het veroveren van kampongs, het terugzenden van gevangenen met geschenken, de bommen en granaten der Marine, niets hielp: de Atjehers wilden geen vergiffenis vragen. Wat wij beschouwden als een natuurlijk gevolg van de handelwijze van v. SWIETEN heette tegenover de wereld een bewijs van slechte opvoeding, van ongevoeligheid voor vermaningen en straffen, van onbekendheid met het volkenrecht, in één woord: een bewijs dat het recht van bestaan als zelfstandig volk verbeurd was, en Atjeh uit de rij der natiën moest worden geschrapt. En het lag op den weg van Nederland, om dien onbeheerden en insolventen boedel te aanvaarden.

Op deze wijze hebben wij altijd v. SWIETEN verklaard.

Vele uitdrukkingen in den brief aan Gen. KNOOP maken dit vermoeden tot zekerheid. Bijv.:

„Want daarvoor is ook de kennis noodig van vele „bijzonderheden van militairen en *staatkundigen* aard die „dikwijls, zelfs voor de deelgenooten, een geheim zijn „gebleven, maar natuurlijk van grooten invloed zijn op „hetgeen gedaan of nagelaten is."

„Of we het doel van de 1e expeditie, het sluiten van „een tractaat, zouden bereikt hebben"?

„De teleurstelling bestaat niet voor hen die met het „oogmerk van den oorlog en met hetgeen in de gegeven „omstandigheden te bereiken was, bekend zijn."

„Als wij nu ten slotte het resultaat in beschouwing „nemen dat de tweede expeditie naar Atjeh heeft be„haald, mogen wij dan ook niet de inlijving van het rijk „bij het gebied van Ned. Indië in rekening brengen? „Dit was niet in het staatkundig programma opgeno„men. De instructie was: sluiten van een tractaat en „handhaving van de integriteit van het rijk."

In en tusschen de regels staat duidelijk te lezen, wat wij boven hebben uiteengezet; méér kan v. SWIETEN zich niet uitlaten. De tijd is voor hem nog niet gekomen om zich te verantwoorden met stukken die geheim moeten blijven, en gebonden aan deze geheimhouding wordt zijn verdediging zwak, nu hij het zwaartepunt zoeken moet in zijn zuiver militair beleid. Op die wijze kan hij niet verklaren, dat hij met een zeer goed gewapend leger van 8500 man, 74 vuurmonden en 3500 dwangarbeiders, daarbij een vloot van bombardeerende oorlogschepen, die al onze bewegingen langs het strand zoo gemakkelijk maakte, niet spoediger en volledíger resultaten kreeg op een terrein, dat niet moeilijk mag worden genoemd, met een goed klimaat, heerlijk weder, en het „object" op één uur afstands, tegenover een inlandschen vijand, wiens persoonlijke dapperheid geneutraliseerd werd door slechte wapenen en slechte discipline. Beter ware het geweest als hij gezwegen had: zoolang men zich niet volledig verantwoorden kan is het beter een halve verdediging achterwege te laten. Wellicht zou het groote publiek langzamerhand in zulk een ernstig zwijgen de waar-

digheid hebben erkend van den man, die zich bewust is dat hij niet anders handelen kon en mocht; zoo is het ook gegaan gedurende de expeditie, toen na eenigen tijd vele officieren aan het wankelen werden gebracht in hun overtuiging dat er op het militair beleid veel te zeggen viel, alléén door die kalmte, die niet verstoord werd door den drang der publieke opinie, door dat gelaat, dat niets verraadde, zonder eenige hartstocht onder al die hartstochten, en behooren moest aan een man met een overtuiging, niet afwijkende van den weg, die hem is voorgeschreven.

Die weg was de door de Regeering gewenschte. Zij meende die gedragslijn te moeten volgen of, liever, te moeten doen volgen. Toen hiertoe besloten was na de 1e expeditie, moest de Regeering den man kiezen, die paste in haar systeem, wiens karakter, wijze van zijn of hoe men 't noemen wil niet streed tegen het volgen van een instructie door de staatkunde geboden, waarvan de beweegredenen voor een ieder geheim moesten blijven. Zou Gen. Verspyck daarvoor geschikt zijn geweest? Zou de man, dien men zich niet anders kan voorstellen dan aan het hoofd van een overwinnend leger, als iemand die altijd 't voorwaarts op de lippen heeft, zich hebben kunnen schikken in een politiek, zooals we die uiteen gezet hebben? Voorzeker heeft de Regeering dit juist ingezien, toen zij v. Swieten uitnoodigde, en deze nam de opdracht aan om de inzichten der Regeering te volgen, inzichten door de volksvertegenwoordiging in comité-generaal goedgekeurd.

Laten wij dus eerlijk zijn, en v. Swieten niet hard vallen omdat hij de taak aanvaardde en voleindigde, zóó als de Regeering van zijn land dat verlangde. Indien men critiseeren wil, critiseere men de staatkunde der Regeering, niet den soldaat, die geschikt geoordeeld werd om volgens die staatkunde te dienen, en gehoorzaamde.

Kan op deze wijze zijn staatkundige strategie (*sit venia verbo*) verklaard worden, dan zal later de mili-

taire geschiedschrijver de meeste handelingen van den veldheer kunnen verdedigen.

Doch het militair BELEID van v. SWIETEN, nimmer.

Toegerust met de wetenschap, dat hij niet mocht optreden: komende, ziende en overwinnende, en dat hij met meer dan 12000 mannen zich gedurende vele maanden zou moeten ophouden in een vijandelijk land, zonder hulpbronnen en ver van Java, moest hij, indien hij veldheer ware in de volle beteekenis van het woord, in de eerste plaats voor oogen gehad hebben het behoud van de kern onzer Indische krijgsmacht die hem was toevertrouwd. Hij had het „wegsmelten" van het leger, zooals hij het noemt in zijn brief, moeten en kunnen voorkomen; het overige, het vechten volgde van zelf.

Dit is *niet* geschied. Het leger is weggesmolten tijdens de expeditie, en smelt nog steeds weg na de expeditie door zijn toedoen, door gemis van BELEID.

Er is slechts eenige keeren zeer ernstig gevochten tot den val van den Kraton, bij Moesapi, bij Lemboe en voor de Missigit; al de andere vechtpartijen waren niet veel meer dan schermutselingen. Onze militaire promenades na het bezetten van den Kraton hebben ons altijd een zeker aantal geblesseerden gekost, omdat de Atjeher op ons schoot als hij de groote drommen zag, die zulk een schoone trefkans aanboden, waarin hij zeer verstandig handelde. We zijn vooruitgerukt en hebben den Kraton omsingeld; toen is de vijand daaruit getrokken en wij er in. Later hebben wij verschillende kampongs bezocht met een gids; na min of meer vechten trokken ook daar de bewoners uit en wij binnen, maar terwijl we in den Kraton werkelijk bleven, werd daar het spel anders gespeeld: 't was nu onze beurt, om er 's middags weder uit te gaan en de bewoners vlak achter ons te zien binnentrekken.

Ziedaar in korte woorden onze wapenfeiten. Der-

gelijke gebeuren bij alle Indische expeditiën. De niet-militair denkt altijd het eerst en het meest aan „vechten," doch de kans om van gladloopkogels, door inlandsche handen afgeschoten, een wonde te ontvangen, die doodelijk is of verminkt, is werkelijk zóó klein, dat zij geheel wegvalt bij de groote kans om door het klimaat en de vermoeienis gedurende en na den veldtocht te sterven of een geknakte gezondheid op te doen.

Dit weet ieder onzer; ook Gen. v. SWIETEN moet het geweten hebben. De verantwoordelijkheid om zijn troepen behoorlijk in en uit het gevecht te brengen, is in Indië, waar hij geen VON MOLTKE 's tegenover zich heeft, zóó microscopisch klein, vergeleken bij de verantwoordelijkheid voor de gezondheid en het leven van de hem toevertrouwde menschenmassa, dat *hij* geen veldheer mag genoemd worden, die deze zorgen uit het oog verliest.

VAN SWIETEN zelf doelt daarop in zijn brief. De theorie schijnt hij dus te kennen; laten wij zien of hij die betracht heeft in de practijk.

Toen tot de 2de expeditie besloten was, werd te Batavia spoedig een bureau van krijgstoerustingen georganiseerd. Met ambitie werd daar gewerkt door bekwame mannen, om een organisatie te verkrijgen, zoo goed als mogelijk was. Men berekende, dat men, de grootste zuinigheid betrachtende, 27 schepen zoude noodig hebben om de troepen een behoorlijke ruimte te verschaffen, en om de genie-materialen en voeding zóó te laden, dat men spoedig alles bij de hand zou hebben; men had dan tevens het groote aantal sloepen tot die schepen behoorende beschikbaar voor debarquement. De bijzonderheden dezer plannen zijn geheim gebleven, omdat zij niet ten uitvoer werden gelegd; de Minister v. Koloniën liet weten, dat v. SWIETEN alles zelf zou regelen, tot zijne komst moest alles blijven rusten. Toen hij verscheen uitte hij zijn verbazing over de buitensporige eischen die men deed; aan zulk een overdaad mocht niet worden gedacht. Hij snoeide dan ook in alles: o. a. werd het getal schepen gereduceerd tot 16, waarbij in de laatste ure

nog één gevoegd werd, omdat men anders veel lading zou hebben moeten achterlaten.

Dit is het begin geweest van onze rampen, en de eerste proeve van de zuinigheid, die schatten bloed gekost heeft, en nu nog nadeelig terugwerkt op onze troepen in Kotta-Radja.

Wij vertrokken met cholera onder den troep. Mijne pen weigert de beschrijving van de walgelijke tooneelen op die overvulde schepen, van zulk ziek zijn zonder hulp, van zulk sterven, en zeker moet die Speenhooping een der oorzaken zijn van de groote dimensies, welke de ziekte later heeft aangenomen.

Wij hadden zeer onvoldoenden voorraad vivres, materialen en verpleegmiddelen medegenomen, maar staande de expeditie had die fout goedgemaakt kunnen worden, en met het voorhandene veel meer gedaan, indien wij alles geregeld aan den wal hadden kunnen brengen. Wie herinnert zich niet onzen chef der Intendance, *den Geist der stets verneinte*, met de stereotype uitdrukking: de debarquementsmiddelen ontbreken ons, ik kan er niets aan doen! 't Is waar, *hij* kon niet helpen dat v. Swieten de meerdere sloepen en het dubbele aantal ontschepingsvlotten geweigerd had, die men hem te Batavia wilde opdringen, en zijn invloed bij den Opperbevelhebber schijnt zóó gering te zijn geweest, dat hij niet verkrijgen kon, dat men alsnog die middelen aanvroeg, welke men in weinige dagen had kunnen ontvangen.

Toen bij aankomst voor Atjeh het Rechter 3de Bataillon, door de cholera vervolgd, moest vluchten naar Poeloe-Nassi, op de eerste de beste plaats aan wal stapte en heil zocht in een modderpoel, nam de ziekte schrikbarend toe. Voor verpleging ontbrak letterlijk *alles*. In een paar uren stoomens kon men de reede van Atjeh bereiken, maar vele dagen bleef men op het stafschip in rustige rust, doof voor de dringende bede om hulp. Eindelijk werd men wakker geschrikt, op welke krachtige wijze en door wien weten wij allen, en de *Ariadne* bracht vivres en verpleegmiddelen aan. Toen werd er geholpen en gewerkt, een cholerahospitaal

voor 150 lijders werd op het eiland gebouwd van bamboe en voorzien van alles; de geneeskundige dienst had het daar goed. Dit kleine hospitaal echter, dat hoogstens 3 weken functioneerde, heeft alle krachten, alle middelen uitgeput; hoe ongeloofelijk het schijnen moge, er schoot voor de operatiën in Groot-Atjeh zoo goed als niets meer over!

Al dadelijk werd het nadeel ondervonden van het te kleine aantal schepen. Door de te groote menschenmassa en de kleine laadruimte kwam gebrek aan drinkwater, en moesten eenige schepen dit putten uit een kreek, op weinige voeten afstands van het cholerahospitaal te Poeloe-Nassi. Dat water en die aanraking met besmette personen moet de cholera bevorderd hebben: er zijn daarvan éclatante bewijzen geweest, o. a. op het Stoomschip *Gen. v. Swieten*, dat tot dien tijd toe van cholera was vrij gebleven en haar meênam van Poeloe-Nassi.

Den 9en Dec. liet de weersgesteldheid toe, in Atjeh te debarqueeren. Onder onze operaties langs het strand kon men natuurlijk weinig zorg besteden aan de troep; alleen werd het gemis aan een mobiele ambulance zeer gevoeld. Daar dit *plan de campagne* reeds te Batavia opgemaakt, en het te voorzien was dat gedurende die bewegingen gekwetsten en zieken onder behandeling zouden komen, mocht men in billijkheid verwachten dat hieraan zou zijn gedacht.

Ook werd de waarheid ondervonden van de reeds lang bekende stelling, dat men de cholera ontloopen kan: hoe sneller wij ons verplaatsten hoe meer het aantal lijders afnam. Die ondervinding ging geheel verloren voor VAN SWIETEN, toen wij ons maanden lang op dezelfde plek nestelden.

Een halve maand later werd het bivak Penajoeng betrokken, waar wij gebleven zijn tot het einde toe. Dat kampement heeft ons ontzettend veel gekost. Ongetwijfeld schrijft Gen. v. SWIETEN die verliezen toe aan omstandigheden, waaraan niets te veranderen viel, en aan het klimaat. In die meening staat en stond hij vrij wel alleen, en als wij ons genoopt voelen de overtuiging uit te spreken, dat het klimaat zeer goed

was in vergelijking met de andere kustlanden onzer bezittingen, groote fouten begaan waren in de bekrompen uitrusting door misplaatste zuinigheid, die men niet wilde laten varen, hoe hoog de nood ook steeg, en dat de gezondheidsleer elke seconde, in het kleine en in het groote, in het aangezicht werd geslagen, dan neme de lezer de verzekering aan, dat hij niet te doen heeft met een individueele opinie, maar met de algemeene. Daartegenover kan v. SWIETEN niet anders stellen dan zijne zelfgenoegzaamheid, zijn „*mihie constat*", hij alleen dacht anders dan allen.

De aard van dit opstel en onze gegevens laten geene uitvoerigheid toe. Voor de bijzonderheden zal men geduld moeten oefenen tot de publicatie der verschillende rapporten, die spoedig kunnen verschijnen. Zoo moesten wij de vergelijking achterwege laten met de laadruimte bij vorige expeditiën, waaruit blijken zou, dat die thans veel minder is geweest, en zelfs de ondervinding door bevoegde autoriteiten bij de eerste expeditie naar Atjeh opgedaan genegeerd is geworden. (*) Ook zal de brutale logica der cijfers pas later duidelijk uitkomen, terwijl de speciale kennis op geneeskundig gebied ons ontbreekt, en wij van ons leekenstandpunt ons tot algemeene, voor ieder gezond verstand toegankelijke beschouwingen hebben moeten beperken. Misschien zullen onze militaire geneesheeren zich door dit schrijven opgewekt voelen, om ons den geneeskundigen kant der expeditie te vertoonen; een rechtvaardiging dat *zij* geen schuld zijn aan die tallooze misslagen hebben zij wel van noode. Vertrouwende, dat zij daartoe de noodige belangstelling in het leger en den moed zullen hebben, stelle de lezer zich voorloopig tevreden met het volgende.

Het kampement P e n a j o e n g was een slechte plaats voor bivouac, een zeer begroeid terrein met kuilen en

(*) Een enkel voorbeeld uit velen! Het stoomschip *Gen. van Swieten* voerde onder den naam van *Ottawa* troepen over naar Abyssinië, en wel 12 Europeanen, 292 inlanders en 2 paarden. Wij gebruikten het schip tot een even lang traject voor 82 Europeanen, 171 inlanders en 91 paarden. De paarden lieten geen plekje open op het gansche bovendek.

Huiverend denken wij terug aan de *Madaloni*, *Sumatra*, enz.

dijkjes. Aangenomen, dat de strategie vorderde die plek te kiezen in de eerste dagen, hoewel betere in den omtrek waren, dan was men verplicht die slechte verhoudingen zooveel mogelijk te neutraliseeren, en de plaats te verlaten zoodra het kon. Geen van beide is geschied. Men kan zich geen denkbeeld vormen van de wanorde die er spoedig heerschte. Geen privaten; daarvoor werden door de troepen, die het verst van de rivier lagen, kuilen gebezigd, die zeldzaam werden gedekt en nog zeldzamer verwisseld, of de naaste omtrek hunner hutten, terwijl de aan den rivieroever gelegerden zich behielpen met veel te kleine stellingen of met den oever zelven, zoodat de meeste faecaalstoffen daar bleven liggen en een ontzettenden stank verspreidden. In dit water baadden zich de soldaten, waschten zij hun goed, zelfs werd het, vooral door de dwangarbeiders, gedronken!—Slecht drinkwater. De goede putten die er waren, werden op een zeldzame loffelijke uitzondering na bedorven, omdat er niet op gepast werd: men waschte zich met zeep, men reinigde het eten enz. rondom die putten, zoodat zij spoedig onbruikbaar waren. Tegen het einde kwamen de Nortonpompen voor den dag, die men niet in haar geheel had kunnen vinden, en toen door het gebrek gedreven een enkele put eindelijk goed werd verzorgd, was de waterproductie te gering en het kwaad reeds geschied.— Ontoereikend voedsel. Al waren de verstrekte vivres van goede hoedanigheid (behalve brood en thee en visch) en in voldoende hoeveelheid, het was te eentonig, en toen onze mannen, onder wie vele zoo pas uit Europa, maanden achtereen rijst en vleesch en vleesch en rijst hadden gegeten, toen hun eetlust en gezondheid door de slechte invloeden waaronder zij verkeerden verminderden, aten zij te weinig van het voedsel dat hun tegenstond. De Intendance gaf hoog op van de enkele keeren, dat in de laatste maanden slechte aardappelen of uien werden verstrekt; die met den troep verkeerden wisten beter hoe weinig dat te beteekenen had.— Slecht toezicht. Uitwerpselen en afval van allerlei aard vond men overal, gekookte rottende rijst, die de soldaat bij mas-

sa's wegwierp, suikerriet, om van faecaalstoffen niet te spreken. Wij hadden een bende vrouwen en kinderen, zelfs zuigelingen medegesleept, alsof we in de middeneeuwen waren: een ieder begrijpt hoeveel die bijdroegen tot de onreinheid, waar zoovele duizenden waren opeengehoopt in een ruimte, kleiner nog dan het Waterlooplein. Geheele nachten zaten de inlandsche soldaten en vrouwen bijeengehurkt te dobbelen, hun noodigen slaap opofferende; verscheidene volkomen georganiseerde speelbanken waren in werking, en de postkommiezen, die het geld overmaakten kunnen zeggen hoeveel duizenden guldens de houders verdiend hebben. Ons legerkamp was een Capua, wat prostitutie en spel betreft. — Slecht logies. Geen speciale autoriteit bemoeide zich met het logies. Elk bataillonscommandant redde zich zoo goed en kwaad als hij kon met de ellendige materialen, die hij met bidden en smeeken kon meester worden, of ter sluiks wegnam van den vijand, zoodat de Opperbevelhebber het niet merkte. Al drie maanden heeft de troep te Penajoeng zonder noodzaak ellendig gelogeerd. —Treurige ziekenverpleging. Aan de ambulance ontbrak zeer veel, om niet te zeggen: alles. De soldaten schrikten terug voor de ellende, die daar verdragen moest worden uit gebrek. De ziekenschepen waren zeer goed, maar konden slechts 180 lijders bergen; de overige 500 werden in ons bivouac in een hoop bijeengezameld; een meer vergoelijkende uitdrukking is niet te vinden. — Verwaarloozing der dwangarbeiders. De *Indiër* publiceerde tijdens de expeditie aanteekeningen over de Intendance, waarin naar waarheid werd gemeld, hoe die menschen werden afgebeuld en verzorgd, hoe hun loon werd onthouden, 50 percent overleden is, enz. Voor onze soldaten had hunne verwaarloozing, behalve het verlies aan werkkrachten nog het nadeel, dat de verpesting van ons kampement daardoor zeer bevorderd werd. Op deze wijze kunnen wij doorgaan in elk opzicht, in elk onderdeel van de huishouding onzer legerplaats. Voor ons doel is 't evenwel genoeg de hoofdpunten aan te geven; het

komt er slechts op aan of zij waar zijn, en of het anders had kunnen wezen. Wat aangaat het gebrekkig toezicht behoeft dit geen bezwaar; het is alleen noodig het aan te toonen voor voedsel, logies en ziekenverpleging,

En dat is niet moeielijk. Alles moet geweten worden aan de gevloekte ZUINIGHEID, die alle handelen verlamde; om eenige tonnen gouds te sparen heeft men het leger geknakt. Over de voedingsmiddelen, die niet deugden, mag den Opperbevelhebber niets verweten worden, dat is een grief tegen den Geneeskundigen Dienst; maar wèl had hij zich moeten overtuigen, dat er medegenomen werd, wat noodig was om afwisseling te geven aan het eten. En toen dit eenmaal verzuimd was, moest hij getelegrafeerd hebben naar Padang, Batavia, Singapore, en gezorgd hebben dat het nog werd aangevoerd. Neen, dat mocht niet, want het zou geld gekost hebben, en Gen. v. SWIETEN wilde een goedkoopen oorlog voeren, niet lettende op de indirecte kolossale uitgaven, die daardoor volgen zouden ook voor nieuwe soldaten. Diezelfde reden onthield ons logies. Wij hadden bamboezen kazernes medegenomen, gemakkelijk in elkander te zetten en te verplaatsen; waarom mochten die niet worden gebruikt? Het heette, dat men die moest bewaren voor de vestiging in den Kraton. Men wilde niet vragen om daartoe nieuwe te zenden, al was het nog tijds genoeg; zelfs toen men van Batavia uit hierop aandrong, sloeg v. SWIETEN het welgemeende aanbod af. Wij konden ons wel redden, en anders was Penang er nog, Penang dat ons niets leverde dan geheel onbruikbaar houtwerk en oneetbare gaba, waaraan groote sommen zijn weggeworpen door de chefs der Intendance en Genie, die dat zelven gingen halen. En voorzoover de slechte verpakking en het gebrek aan debarquementsmiddelen aan dit alles de schuld was, wien moet dit geweten worden?

Wie moet verantwoordelijk gesteld worden dat in plaats van voor 15 percent zieken gezorgd was voor 2 percent, en 13 percent *niet verpleegd is geworden*?

Wie anders dan de Opperbevelhebber?

Voordat ik deze reeks van feiten afsluit, waaruit blijkt hoe zonderling hij zijn mandaat om voor de legermacht te zorgen opvatte, en hoe groot zijn angst was om eenige guldens uit te geven, wil ik hiervan nog een bewijs bijbrengen. De geneesheeren mogen het mij vergeven, dat ik mij op hun gebied waag; ik zal slechts aanhalen wat de pers mededeelde, wetende dat zij het gebeurde juist teruggaf.

Het 2de Bataillon werd opgeroepen van Padang. Het had daar geen cholera-geval gehad; spoedig na aankomst in Atjeh heeft het verschrikkelijk aan die ziekte geleden. De reden wordt duidelijk uit het bericht in het *Padangsch Handelsblad* van 18 April:

„Onze lezers zullen zich herinneren hoe de O. v. G. „der Marine KRUYT opkwam tegen onze bewering dat „het 2e Bat. door de cholera was besmet geworden *om-* „*dat* het van Padang naar Atjeh werd overgevoerd in „een besmet schip „de Kroonprins der Nederlanden."

„Wij hebben bij verschillende en vertrouwbare per- „sonen opheldering gezocht en het is ons gebleken dat „wij niets te veel hadden gezegd.

„Het blijft waar, dat genoemd stoomschip vele cholera- „lijders aan boord had gehad; dat het zelfs gediend had „als hospitaal voor tal van choleralijders; dat het schip „zóó besmet was, dat van 30 man equipage 16 aan cholera „waren overleden; dat het 2de Bataillon choleravrij van „Padang ging, aan boord nu en dan aan lichte buikaan- „doeningen heeft geleden, de helft te Atjeh niet in di- „recte aanraking is geweest met den daar gekampeer- „den troep, doch terstond aan de overzijde der rivier in „een gezond bivouac is gelegerd; dat den *volgenden* „avond bij die afgezonderde helft snel doodelijke gevallen „zijn geweest en daarna die helft verreweg het meest „heeft geleden; dat alle geneesheeren, die wij raadpleeg- „den een desinfectie van een choleraschip *onmogelijk* „achten op de wijze zooals die door den Offr. v. Gezd. „KRUYT is gedaan."

Wij kunnen er bijvoegen, dat die desinfectie ook maar voor de leus was gelast geworden; men wist te goed, dat zij op de rede van Atjeh een onmogelijkheid was. De zaak kwam hierop neêr, dat men het stoomschip in huur had, en toch betalen moest. Het afha-

len van het bataillon door een frisch schip, van Batavia gezonden, zou eenige duizenden guldens hebben gekost.

Van de strategie, veldheerswetenschap, maakt de zorg voor een troepenmacht een belangrijk onderdeel uit. Die wetenschap bestaat niet alleen in het beramen der operatiën, het regelen der marschen en gevechten, het bezetten der geschikte punten, maar ook in het aanwenden van alle middelen om de macht staande te houden, zooveel mogelijk er mee ten uitvoer te brengen en zoo weinig mogelijk menschen op te offeren. Zeer zeker behooren hiertoe veel algemeene kennis en een ruime blik, doch deze eigenschappen mag men verlangen in den man, die tot de hoogste waardigheden geroepen werd, en gekozen uit velen. Staat in Europeesche legers het eerste meer op den voorgrond, omdat men tegenover ontwikkelde vijanden staat en veel aan de zorg van een vertrouwbare Intendance kan overlaten (de partij, die de slechtste Intendance heeft, verliest altijd den strijd), in Indië is het juist omgekeerd. Niet alleen, dat de aanvoerder aanhoudend een scherpe contrôle op de Intendance moet uitoefenen, hij moet ook bij de uitrusting alleen op zich zelven afgaan. Heeft hij dat gedaan, dan komt in aanmerking hoe hij zijn doel zal bereiken op de beste wijze, namelijk de troep zoo min mogelijk verzwakkende door ziekte en dood. En ten laatste pas de strategie in engeren zin of hoogere tactiek, waartoe minder kennis noodig is dan in Europa, omdat men een ongeoefenden, ongedisciplineerden vijand tegenover zich heeft. Een overwinning in een Europeeschen oorlog kan dikwijls alleen behaald worden door het uiterste van den troep te vergen op een zeker oogenblik; in een tropisch klimaat moeten de tactische overwegingen geleid en bestuurd worden door de groote behoeften van een leger, dat in een land zonder hulpbronnen spoedig uitput door ziekte en sterften. Vooral geldt dit voor *onze* koloniën: ons leger is zoo klein mogelijk, kan moeielijk door het moederland

worden aangevuld, en moet steeds klaar staan voor dreigende gebeurtenissen, welke de diplomatie niet altijd kan afwenden.

Dezen hoofdregel heeft Gen. v. SWIETEN niet toegepast; misschien was hij door zijn lang verblijf in Europa dien vergeten. Hij dacht aan de eischen der staatkunde, aan het nemen van den Kraton en.... aan niets anders. Toch had hij hetzelfde kunnen bereiken zonder ons leger uiteen te werken, en eenmaal de Kraton in ons bezit, had hij, door zijn strategie in harmonie te brengen met de eischen van het klimaat, enz. geen toestand behoeven achter te laten, zoo moordend voor ons leger als die nu is.

Nadat Penajoeng was bezet en het toeval ons een zeer slecht terrein had gegeven, was dit spoedig een pestpoel geworden, omdat alle regeling van hooger hand ontbrak. De zoogenaamde ambulance telde spoedig vele honderden lijders van allerlei aard, die wegens gebrek aan schepen in ons midden bleven; wij hadden zelfs een aanzienlijk getal zware zieken van het strand medegebracht, die op de schepen hadden bezorgd moeten worden. Zoo werd de ambulance ons een hydra, die in haar kuil sneller ontwikkelde dan in de moerassen van Lemna. Ofschoon nu Penajoeng een punt was, dat bezet moest blijven, om vandaar uit de loopgraven tegen den Kraton te openen en later om den rivieroever meester te blijven, was het geheel onnoodig daar al onze troepen opeen te hoopen. Zoodra Gen. v. SWIETEN zag, dat het kampement niet voldeed aan de meest bescheidene eischen, dat het geheele terrein spoedig door gezonden en zieken was geïnfecteerd, had hij zijn troepen moeten verdeelen en verspreiden, waartoe de overzijde der rivier, kampong-Djawa en west- en noordwaarts daarvan een prachtige gelegenheid aanbood. Slechts een half bataillon werd daar gelegerd, en Overste PEL, die het commandeerde, kan getuigen welk een goede gezondheid zijn troep daar genoot. Later werd dit bataillon er vervangen door het halve 2de; dit bracht de cholera van de *„Kroonprins"* mede, doch was overigens zeer gezond. De

commandanten zorgden hier beter voor hun bivouac, omdat zij zelfstandig waren. Ruimte was er in overvloed, op Penajoeng veel te weinig; het terrein, — een welvarende kampong en daarachter sawah *à discrétion*, — was er uitstekend, op Penajoeng slecht. Al de verlaten huizen van kampong Djawa stonden te onzer dispositie, hetzij in hun geheel, hetzij voor de materialen; op Penajoeng hadden wij niets. Hoe goed was Pel's bataillon niet gehuisvest!

Maar neen, Penajoeng was eenmaal bezet, en zou bezet blijven door ons geheele leger tot het einde toe. Onverzettelijk was dit besluit, al werd het dagelijks duidelijker, dat een kleine bezetting voldoende was omdat de vijand zich concentreerde, en spaarde voor het behoud van Missigit en Kraton, terwijl wij spoedig letterlijk op ons eigen kerkhof logeerden, en onze gelederen meer en meer werden gedund.

Een maand later moest de Kraton bezet worden, doch het zielental in ons bivouac bleef hetzelfde, dewijl intusschen de brigade van Padang was gekomen. Toen kwam het prachtige grasveld tegenover den Kraton te onzer beschikking; ongebruikt zoude het blijven. Het heette, dat onze magazijnen en een paar inmiddels gebouwde ambulanceloodsen ons toen bonden aan Penajoeng: een uitvlucht, welke zich bovendien zelf vonnisde. Want als dat zoo'n zwaar werk was in de oogen der Genie, had men die gevaarten niet moeten bouwen; we hadden immers bamboezen kazernes medegenomen, en nieuwe kon men reeds in Januari bestellen, toen den Generaal de *paleizen* van den Kraton zoo tegenvielen (1), een teleurstelling, die hem zou zijn gespaard geworden door een behoorlijk ondervragen te Batavia van de goed ingelichte spionnen.

De paleizen van den Kraton! Wie kan zeggen hoe veel offers hij ons gekost heeft en nog kosten zal? Wees kalm, mijne pen, nu gij neerschrijven zult hoe elk onbevangen oog, elk man van ondervinding dien vuilnishoop bij den eersten aanblik vonnisde, behalve die

(1) Zie brief aan Gen. Knoop.

ééne, die beslissen moest, en voorspelde dat het een gezond verblijf zijn zou! Men zegge niet dat de uitkomst alléén hem heeft gelogenstraft; *niemand* heeft van den aanvang af kunnen goedkeuren, dat in dien onreinen poel gewroet werd (2). In plaats van terstond die hokken te verbranden, alleen het noodige op te ruimen, de beste plekken uit te kiezen voor een kleine bezetting en de magazijnen, het gras te laten groeien en de wegen te begrinten, moest er een versterking van gemaakt worden op Europeesche wijze, ten koste van de gezondheid van duizenden. En waartoe? De Kraton moet in geduchten staat van tegenweer geweest zijn zooals hij daar was, want anders zou hij niet zoolang het hoofd geboden hebben aan Europeesche strijdkrachten, slecht verdedigd door inlanders met ellendige wapenen. Het zou wel een schande zijn als wij op onze beurt hem niet hadden kunnen houden met een klein garnizoen, indien eenige punten rondom den Kraton waren bezet geworden. Ook thans is hij hoofdzakelijk bezet door zieken, maar kan ons niet ontnomen worden omdat Pel zijn vleugels uitgeslagen heeft.

---

(2) Sprekend getuigde van dit alles de *Indiër* van 27 April. De schrijver van het volgende stukje, klaarblijkelijk een geneesheer, moet het opgesteld hebben *tijdens* de expeditie: — „In het mail-overzicht van de *Indiër*, dd. 28 Maart, leest men dat de geneeskundige dienst te Atjeh „wonderen verricht heeft." Wanneer deze den Opperbevelhebber had kunnen bewegen het vertrek der expeditie een maand uit te stellen, om daardoor zoo goed als zeker te voorkomen de cholera mede te nemen; wanneer een grooter aantal schepen was ingehuurd, zoodat de soldaten niet als haringen waren gepakt geweest; wanneer er voor gezorgd was, dat de troepen steeds behoorlijk onder dak hadden gelegen en deze niet, zooals zelf nu nog de laatst aangekomen 600 soldaten, maar een goed heenkomen hadden moeten zoeken; wanneer de Genie bevolen was geworden voor een behoorlijke inrichting van het kampement te Penajoeng te zorgen, dat gemakkelijk uitvoerbaar zou geweest zijn; wanneer het voorstel tot verplaatsing van het bivak en vooral van het hospitaal naar een gezond terrein was opgevolgd, aan welk verzuim de slechte gezondheidstoestand en waarschijnlijk ook het voortwoeden van de cholera is toe te schrijven; wanneer men niet een bataillon had gelegerd op pas gedolven graven naast het kerkhof en de cholera-loodsen; wanneer men den soldaat niet als een koelie had laten werken tot het omwroeten van den bodem in den Kraton en voor dat grondverzet koelies van Singapore, Penang, Nias, enz. gebruikt had; wanneer het in één woord, den geneeskundigen dienst had mogen gelukken den grijzen Opperbevelhebber te overreden of desnoods zedelijk te dwingen tot het beter behartigen van het welzijn van den soldaat, eerst dan zou men met recht kunnen spreken van het „wonder door den geneeskundigen dienst verricht"; eerst dan zou men kunnen zeggen, dat hij een stem gehad had bij de organisatie en bij de uitvoering der 2e expeditie tegen het rijk van Atjeh!

Ditzelfde hadden wij kunnen en moeten doen. Het zou ons vrij wat minder inspanning gekost hebben dan hem: *wij* waren vrij in onze bewegingen, *de vijand was ontmoedigd*, en liet zich niet zien. Eerst later stak hij het hoofd weder op, toen hij zag hoe wij knutselden. Beter dan PEL hadden wij afzonderlijke vestigingen kunnen aanleggen, en het klimaat is van dien aard, dat zelfs na alles wat de troep onnoodig geleden had die verspreiding gunstig zou hebben gewerkt op den gezondheidstoestand. Die punten te kiezen was het werk van den waren strategicus; onze stafofficieren hadden daaraan hun krachten kunnen beproeven en nuttig werkzaam zijn. Wij stippen aan dat Lemboeh, Pinang, Longbatta, de schoone sawahvlakte zuidoost van den Kraton tot aan het gebergte, Lamtermin gemakkelijk in ons bezit gekomen en te houden waren, en het prachtige strategische punt Kotta-Batoe spoedig had moeten volgen, dat wij materialen in overvloed in die kampongs hadden. Het is een dwaasheid, dat men die huizen zou moeten sparen, als het gold ons eigen vleesch en bloed onder dak te brengen, huizen die gemakkelijk vergoed konden worden als de bevolking zich onderwierp.

Het bewijs is geleverd, dat VAN SWIETEN de oorzaak is geweest van onze groote verliezen en de moeielijkheden waarmeê wij nu worstelen. Had hij gedaan wat iedereen reeds in Januari wilde: een havenhoofd door Engelschen laten bouwen te Oleh-leh, de uitgemergelde kettinggangers vervangen door de werkzame Niassers, had hij den Kraton kraton gelaten en dien niet omgeschapen in het ongezonde Kotta-Radja, en tergelijkertijd de voornaamste punten in den omtrek bezet, dan zouden onze troepen daar toen en later wèl bij gevaren zijn, de Koeroeng-daroe ware in ons bezit gebleven, die nu natuurlijk is afgedamd door den vijand, onze halve strijdmacht, onder betere conditiën gebracht, had niet behoeven te vluchten uit het verpeste Penajoeng, en zou nog een paar maanden hebben kunnen helpen, en Atjeh ware niet uitgemergeld geworden zooals nu. Het is niet mogelijk vol te houden, dat deze

oorlog met humaniteit is gevoerd, noch wat betreft onze eigene landskinderen, noch tegenover onzen vijand. Wij hebben de onderwerping verdaagd tot wie weet hoe lang, terwijl wij die zeer spoedig zouden hebben verkregen als wij onze geduchte strijdmacht beter hadden gebruikt en behoorlijk op de been hadden gehouden. Al zal Atjeh in ons bezit komen, wij kunnen aan Gen. VAN SWIETEN wijten, dat een verloopen en gedecimeerd volk, een door den langen strijd verarmde streek mettertijd onder onze heerschappij zal zijn gebracht met onnoodige opoffering van onze beste sappen, vroeger, nu en nog lang hierna.

Ik hoop, dat ik gepaste bedaardheid heb betracht in deze beschouwingen; ik kan zelf daarover niet oordeelen. Bekennende dat het mij groote moeite heeft gekost mij in bedwang te houden, als ik mij herinnerde wat geleden is door onze troepen, hoeveel zelfopoffering is gevraagd, en hoe dat alles anders had kunnen zijn, geloof ik vrij te zijn gebleven van hartstocht.

Dit is zeker: ik heb geen woord, geen feit geschreven of ik heb overwogen wat ik zeide, en ben b e n e d e n de werkelijkheid gebleven; ook heb ik mij steeds voorgesteld eerlijk de opinie van de groote meerderheid en van mij mede te deelen. Ik dacht mij voor een Commissie van Enquête, die den sluier wilde opheffen, welke totnogtoe over vele tekortkomingen in deze expeditie is geworpen, een Commissie die oneindig meer *raison d'être* zou hebben dan de pas ontbondene.

Een wensch ten slotte! VAN SWIETEN zegt in zijn brief, dat hij vertrouwt, dat zijn voorbeeld niet verloren zal gaan. Als dat zoo mocht uitkomen, dan heeft hij een giftigen angel achtergelaten in ons leger. De tijd zal leeren, of onze hoop ijdel is dat het tegenovergestelde het geval moge zijn, en het aankomende geslacht uit zijn doen zal hebben geleerd: hoe men *niet* moet handelen, hoe alles vergeefsch is als men in Indië aan de zorg voor den troep, aan hetgeen een ontwikkelde geneeskundige dienst vraagt, niet onbeperkt alles ten beste

geeft, hoe al het overige pas in de tweede plaats in aanmerking komt.

Voorloopig heeft zijn exempel op onze autoriteiten nadeelig gewerkt. Geen ziekenschepen op de gezonde reede van Atjeh, haspelen met ons ziek leger instede van reconvalescentenbataillons op te richten te *Fort de Kock* en in de *Preanger*, enz.

Wie zegt ons hoe dat alles weêr zal moeten worden goedgemaakt?— M.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Bijvoegsels.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het weerstandsvermogen van het leger.

(Overgenomen uit het *Pad. HB.* v. 24 Juni)

„De Minister *kan* nog *niet zeggen* of *een* 3e *expe-*
„ditie naar Atsjin noodzakelijk zijn zal."

Zal dat woord — onheilspellend als het komt uit den mond eens staatsmans — doen opschrikken uit de rust waarin blijkbaar alle regeeringsdienaren verkeeren? Wij gelooven niet dat men hooren zal *voor*dat men gevoeld heeft; toch zullen wij wijzen op hetgeen het belang van den staat gebiedend eischt.

In de eerste plaats moet onder de tegenwoordige omstandigheden het leger in voldoenden staat gehouden worden: het behoud van Indië, ons bestaan als koloniale mogendheid hangt daarvan af. Het voltallig houden met gezonde individuen (en wat hebben wij aan de zieken?) kost vrij veel moeite; men herinnere zich de wanhopige pogingen om dit doel te bereiken, toen een jaar geleden sujetten van allerlei slag werden uitgezonden. Sedert is het er niet op verbeterd. De gevolgen van die onbesuisdheid zijn niet uitgebleven, en een groot deel is al onbruikbaar geworden of gestorven.

En hoe is het gesteld met de kern van het leger, de werkelijk staande armée?

Wij, Padangsche ingezetenen, zijn getuigen geweest van de jammeren door de expeditie veroorzaakt, want alle zieken kwamen hierheen, meer dan 2500 soldaten werden hier opgenomen in het laatste halfjaar, en het scheen alsof er geen eind zou komen aan die scheepsladingen vol ellendigen, ontlast op onze reede.

In dien tijd meenden wij dat de humaniteit ge-

bood, dien krijgslieden zoo spoedig mooglijk hunne gezondheid terug te geven, en tevens dat 's lands belang dringend vroeg de gevaarlijke verzwakking van ons leger binnen de engste grenzen te beperken, opdat we niet hulpeloos zouden staan als het gevaar bleef aanhouden. Toen wij zagen hoe onvolkomen die roeping werd opgevat door de autoriteiten die te Padang in deze moesten beslissen, en dat huivering voor afdoende maatregelen hen scheen bevangen te hebben, toen hebben wij gewezen op hetgeen te doen stond. In ons nummer van den 18en April gaven wij aan, hoe een onverwijlde evacuatie naar de Padangsche bovenlanden eene snelle genezing der zieke soldaten ten gevolge zou hebben, hoe die prachtige bergstreken het spoedigst krachtvolle manschappen aan het leger zouden terug geven. Wat heeft het geholpen, wat is er gedaan?

NIETS.

Men heeft *Padang-Pandjang, Fort de Kock en Pajacomba* zoo goed als ongebruikt gelaten, plaatsen waar elk onzer die vrijheid heeft zich te bewegen, herstel zoekt en vindt. Besluiteloos is men teruggedeinsd voor bezwaren van ondergeschikt belang, heeft groote belangen opgeofferd aan den angst voor een weinig moeite. De huivering om door te tasten heeft onberekenbare nadeelen berokkend. De garnizoenen op Java zijn overstroomd met soldaten die òf nog ziek waren òf hier zoover waren gebracht dat zij zich bewegen konden. Men stak het hoofd weg als een struisvogel en verklaarde die menschen hersteld of reconvalescent; misschien heeft men er nog wel een anderen bedriegelijken naam voor uitgevonden. Op dit oogenblik vullen zij de hospitalen op Java, werden uitgeschreven en weder opgenomen, en als men daar niet meer weet hoe zich te redden met de ruimte, dan doet men wanhopige pogingen om in de bergstreken logies te vinden, hetzij door de oprichting van tijdelijke hospitalen, hetzij door het inhuren van oude huizen en uitgewoonde logementen, of door het aan-

nemen van verblijven van inlandsche hoofden, het laatste een goedkoope of een dure methode, al naar de wijze waarop de Regeering hare dankbaarheid toonen zal.

Die maatregelen zijn onvoldoende, op effect berekende hulpmiddelen, en wat erger is, ze zijn te laat gekomen. Vele maanden nadat wij reeds wisten hoe de zaken stonden, is men pas aan het werk gegaan. In deze geheele lijdensgeschiedenis is niemand op den voorgrond getreden, geen enkele krachtige persoonlijkheid heeft invloed en macht gebruikt om de slapenden te brengen tot het besef van hun plicht, hen gedwongen tot handelen. Die lauwe, zoete, aangename, handelbare dienaren van den staat hebben bitter weinig gedaan om de jammeren van den oorlog te verzachten, de nadeelen zoo klein mooglijk te doen zijn. Niemand is de Regeering onder de oogen durven komen met de waarheid. Is het wonder dat wij vreezen voor de toekomst van Indië, als wij letten op dergelijke teekenen des tijds?

Doch wij geven den strijd niet op. Al vreezen wij ook nu weder voor onwillige ooren te zullen spreken. Wij *zullen* doorgaan en wijzen op hetgeen gedaan moet worden. Verantwoorde zich, wie kan, voor zijn geweten en het Vaderland, wij zullen onze landgenooten in staat stellen om een juist oordeel, een juist vonnis te vellen als zij later zoeken zullen naar de eerste bewerkers van het kwaad, als zij weten willen waardoor het indische leger onmachtig is geworden, Indië te beschermen. De drogredenen der schuldigen mogen een open oor vinden bij hunne geestverwanten, wij zullen zorgen dat een ieder die kunne schatten op hare juiste waarde.

Daarom brengen wij in herinnering wat wij vroeger schreven. Niemand heeft tegengesproken wat wij toen beweerden, en ook nu tarten wij een ieder om een betere gelegenheid aan te wijzen dan Sumatra's Westkust biedt, voor het doel waarnaar thans aller krachten moeten gericht zijn: het herstel — zoo spoedig

mooglijk — van hen die door de verdediging van onze positie in Atjeh zijn ziek geworden. Nergens in Indië kan men als hier:

1o. De kranke krijgslieden in zóó korten tijd en met *minder* onkosten brengen in het gebergte;

2o. Op ééne route stations aanwijzen zóó geschikt voor ziekten van *verschillenden* aard als *Padang-Pandjang*, *Fort de Kock en Pajacombo*, welke niet te vergelijken zijn met *Batoe Toelis*, *Oenarang* en *Malang*;

3o. Plaatsen aantoonen waar reeds garnizoenen gevestigd zijn, en — niemand zal ontkennen dat het oneindig gemaklijker is, een bestaand garnizoen uit te breiden, dan nieuwe emplacementen te scheppen, gelijk men nu doet in de 1e militaire afdeeling op Java; evenmin dat het beter is de zieken in aanraking te brengen met gezonden, dan ze bijeen te verzamelen op geïsoleerde plekken;

4o. Overvloed van materialen vinden voor bijbouwingen, de bevolking in het algemeen belang *dwingende*, als 't niet anders kan, tot spoedige levering onder *ruime* betaling, en de officieren en soldaten met strenge hand aan 't werk zettende om te helpen tot de oprichting van verblijven voor hunne zieke kameraden.

5o. De herstelden zóó spoedig en langs zóó korten weg weder terugzenden naar het tooneel des oorlogs.

En de bezwaren? Nog eens, zij zijn denkbeeldig. Hier is men het daaromtrent bijna algemeen met ons eens. Tegenstanders, helaas! juist zij die een beslissende stem hebben, beweren alleen dat het *vervoer* onmooglijk zijn zou. Kortzichtigen!! Is dan op Java het vervoer naar 't gebergte gemaklijker? Komt de reis van Padang naar Java, in weêr en wind, op schepen die er volstrekt niet voor zijn ingericht, niet in aanmerking? Heeft niet de ondervinding geleerd — een paar jaren geleden — hoe men zeer goed zieken naar boven kan brengen in onze grobakken, welke beter zijn dan die op Java, met een bultzak etc. er in? Kan bovendien het transport met dos-à-dos niet onbepaald worden uitgebreid, wanneer men de paarden op de halten

vermeerdert, en moet de Gouverneur van Sumatra's Westkust daarin niet toestemmen als bij bedenkt hoe de posterij hier bestaat en bloeit, hoofdzakelijk door het gebruik dat er tegen betaling van gemaakt wordt door het Departement van Oorlog? Zijn de wegen *nu* niet in goeden staat? Kunnen uwe genie-officieren niet in weinig dagen de passantenhuizen verbeteren en in de bovenlanden de noodige reparatiën en bijbouwingen doen met tijdelijke materialen, een arbeid die een particulier al heel licht zoude tellen? En kan het gezonde Soengkei, op 3 palen afstands van Padang gelegen, niet gekocht of onteigend worden ter voorloopige verpleging van de allerzwaarste zieken totdat zij geschikt zijn gemaakt voor de reis!

Geeft een ontkennend antwoord op één dezer vragen als ge kunt, en wij schenken u het geheele pleidooi gewonnen. Maar gij zult het niet doen; want eene eerlijke analyse zou gemakzucht of welke andere afkeuringswaardige beweegreden dan ook, op den bodem der kwestie weten te vinden.

Nu talrijke evacuatiën weder hebben plaats gehad, nadat onze offensieve houding in een defensieve is veranderd, nu alle berichten overeenstemmen in dit ééne: dat aanhoudende verwisseling van invalieden voor gezonden, te voorzien is; nu het *geheele* Indische leger voorzoover het valide is, naar Atjeh zal gaan, en door Atjeh zal worden geknakt in zijn weêrstandsvermogen; nu de enorme cijfers van zieken, gesproken hebben en nog spreken zullen; nu men herhaaldelijk gewaarschuwd is voor den gang van zaken te Padang, en te Batavia geen onwetendheid meer kan voorwenden; nu zij men voorzichtig en denke aan de Nemesis, die niet zal uitblijven als men volhardt op den ingeslagen weg. En wanneer men hier niet luisteren wil, dan luistere men te Batavia en anders te Buitenzorg!—

Aanteekeningen over de Intendance te Atjeh.

(Overgenomen uit de *Indiër* v. 22. April 1874.)

Het brood, door de firma Leroux gebakken, was zóó slecht dat de soldaat het zelden at.

De vierkante harde beschuit daarentegen was uitstekend, als zij eerst in warm water geweekt werd.

Er is groot gebrek geweest aan aardappelen, groenten, uien en dergelijke, ofschoon met Padang een vrij geregelde communicatie bestond. Een enkele maal werden aardappelen gekocht van de gezagvoerders der Ned. Indische stoombooten tegen *f* 16 de picol; zij brachten die mede van Padang voor hoogstens de helft dier som, zonder transportkosten. Bestond er te Padang geen intendance?

A propos van die aardappelen zag eenige dagen geleden de curieuse circulaire van de (zoogenaamde) intendance het licht, dat de reeds verstrekte hoeveelheden zouden gerekend worden als hebbende het dubbele bedragen, of met andere woorden: wij hadden genoten een rantsoen van x pond, maar we moesten ons maar voorstellen dat we $2x$ pond hadden gegeten.

Het slechtste der vreemde stoomschepen werd aangehouden; de andere, waaronder zeer goede, werden teruggezonden.

Twee dagen na het debarkement werden de koeien ontscheept. Het zal niemand bevreemden, dat deze ons zeer belemmerden in het voortrukken langs het strand. Bovendien was de ontscheping van koeien moeielijk in die dagen; die van blikken Australisch vleesch natuurlijk niet.

De intendance heeft *drie* maanden gewacht, vóórdat zij den dwangarbeiders de beloofde èn waarlijk verdiende soldij van *f* 5 's maands uitbetaalde. Zoo onthield zij dit geld aan de massa dwangarbeiders die gedurende dat tijdsverloop zijn gestorven, terwijl het toch wel de bedoeling der regeering zal geweest zijn dat zij zich te velde daarvoor eenige kleine versnaperingen zouden kunnen verschaffen, zoodra die te bekomen waren (en dat was reeds spoedig). Verder werd door dit uitstel op éénen dag ± *f* 25000 onder de dwangarbeiders gebracht in ons klein bivouak, hetgeen aanleiding gaf tot dobbelen en allerlei onzedelijkheid; men heeft daarvoor echter de oogen gesloten, omdat het alleen des nachts geschiedde.

Is aan de vóór die uitbetaling teruggezonden dwangarbeiders de verdiende soldij uitbetaald?

Bij bovenbedoelde uitbetaling waren natuurlijk alle dwangarbeiders tegenwoordig. Het bleek toen, dat er vele honderden meer waren dan men dagelijks bij de verschillende werken indeelde. Een gejuich ging op, want men had immers die handen zoo hoog noodig! En al hadden die honderden handen zich gedurende langen tijd aan het werk weten te onttrekken, nu toch zou men er van profiteeren.

Maar den volgenden dag waren alweêr 200 dwangarbeiders zoek.

Deze geschiedenis zal wel afdoende bewijzen, dat de intendance de dwangarbeiders (vaak meer noódig dan eten) volstrekt niet in de hand had. De staaltjes van het totaal gebrek aan *goed* toezicht zijn bovendien voor het grijpen.

Te Penang heeft men zich vroolijk gemaakt over de Ned.-Indische regeering, die bij verschillende gelegenheden officieren der intendance zond om daar *à tout prix* allerhande zaken voor de expeditionaire troepen in te koopen, doch voor deze zendingen geen personen uitkoos, die de Engelsche taal genoeg machtig waren om een handelstransactie te beoordeelen.

Dat de intendance steeds uitdeeling onder de troepen heeft kunnen houden van hetgeen zij te Batavia in de schepen had geladen, hebben wij alleen te danken aan de marine, die welgemoed de debarkements- en sleepdiensten verrichtte, diensten geheel en al liggende buiten de verplichtingen eener oorlogsmarine.

De voortzetting van de omtrekkende beweging waardoor de Kraton op den 24en Januari moest vallen, werd vele uren vertraagd (zoodat men er over dacht ze op te geven), omdat de Intendance de uiterst gemakkelijk op te voeren vivres achterliet ten gevolge van verkeerde bevelen. Ondergeschikte officieren der administratie moesten hiervoor boeten.

De ondergeschikte officieren der intendance werden dikwijls op weinig oordeelkundige wijze gebruikt, door hun diensten op te dragen waar zij gemist konden worden of die niet voor hen pasten, terwijl zij daardoor onttrokken werden aan hunne vaste werkzaamheden.

Een gemakkelijken en duren inkoop te Batavia en het sluiten van een officieel contract met de firma Leroux, zóó slecht gecontroleerd dat bijna alle officieren door dien maatregel in de grootste moeilijkheden zijn geweest, alleen hierin heeft zich de *Intendance* geopenbaard. Q.

(Overgenomen uit de *Indiër* v. 29 April 1874.)

De administratie der dwangarbeiders was zoo slordig, dat velen van hen zijn aangehouden, niettegenstaande hun straftijd verstreken was; zeer weinigen slechts enkele dagen.

Van eene verpleging in de ambulance, als zij ziek waren, is geen sprake geweest; met uitzondering als zij gekwetst waren of door de cholera aangetast werden.

In hunne zoogenaamde kwartieren werden zij behandeld en gevoed met boeboer-aier (pap van water en rijst.)

Minstens *een vierde* gedeelte der dwangarbeiders is *hier* gestorven; daaronder zijn niet begrepen de sterf-

gevallen onder de geëvacueerden en zij, die nog sterven zullen, voor de expeditie teruggekeerd is.

Nooit is hun een enkele rustdag gegund; behalve de werkuren werden zij herhaaldelijk 's avonds laat nog gewekt om transporten te bezorgen. En zoo ging dat *vijf maanden* achtereen!

Men vraagt of ergens ter wereld travaux forcés met deze wijze van behandelen te vergelijken zijn, daargelaten het blootstellen aan vijandelijk vuur, tot welken dood de kettingganger daar niet veroordeeld was. Q.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Gadok, geen *Militair* gezondheids-établissement.

(Opgenomen in de *Locomotief* v. 21 Sept.)

De „Geneesheer", die de Regeering raadde om *Gadok* aan te koopen, zal zeker met leedwezen zien, dat iemand opstaat, die zijn voorstel afkeurt en meent op een betere wijze het doel te kunnen bereiken, dat hij zich voorstelt: den zieken soldaat zoodra mogelijk aan het leger terug te geven. Ik hoop hem te overtuigen.

De tijd der reconvalescenten-gestichten voor het leger is gelukkig voorbij.

Het heeft lang geduurd eer het legerbestuur tot het besef kwam, dat het wel zoo verstandig was zijn soldaten zooveel mogelijk in garnizoen te leggen op de plaatsen, die vroeger en ook thans nog alleen in gevallen van uitersten nood — ter convalescentie — gebruikt werden. Het heeft heel wat anoniem en onderteekend geschrijf gekost, men heeft het voorbeeld van Britsch-Indië moeten te hulp roepen, leden der oppositie in de Tweede Kamer moesten er op wijzen, doch eindelijk kwam er licht. Generaal KROESEN was ook hierin de man die den stoot gegeven heeft, en van zijne voorstellen zijn reeds eenige resultaten te bespeuren. De verplaatsing der troepen van Soerabaia naar Padjet is op het papier volkomen in orde, en de werken wachten slechts op de uitbesteding; de Regeering echter heeft het noodig geacht alle stukken dienaangaande naar Holland te zenden om uitstel van executie te verkrijgen, niettegenstaande de verplaatsing al lang is goedgekeurd. De geldnood....maar ik zou te veel afdwalen. Genoeg zij het te constateeren, dat de zaak te ver gevorderd is om haar te *kunnen* tegen-

houden.

Voor de 2de mil. afdeeling zijn Magelang en Kedong-kebo bestemd om de troepen op te nemen, waarvan Samarang zal worden ontbloot, en ook Willem I, indien althans het Opperbestuur in Holland het verder verblijf daar gevaarlijk zal achten. Het terrein te Magelang is reeds aangekocht; te Kedong-kebo staat logies voor 3 compagniën gereed.

In de 1ste mil. afdeeling schijnt men Buitenzorg te willen uitbreiden, ofschoon ieder officier, die er in garnizoen heeft gelegen, getuigen kan, dat het *voor den soldaat* zoo gezond niet is. Men heeft de dwaasheid begaan uit den gezondheidstoestand der inwoners van Buitenzorg, wonende in paleizen of huizen met marmeren vloeren, gekweekt en gekoesterd met het goede der aarde, te concludeeren tot een te verwachten heilstaat van den soldaat *in kazernen*. Zoo vond de Regeering het bespottelijk, twee jaren geleden, dat Samarang een slecht garnizoen genoemd werd; er waren immers zoovele kooplieden gezond!

Op Sumatra's Westkust is men voor een groot deel der troepenmacht gebonden aan Padang, omdat men daar pas groote onkosten heeft gemaakt voor een nieuw steenen kampement. Men zou zich daar anders best kunnen behelpen met éene compagnie, al het overige legerende in de gezonde bovenlanden; laten wij hopen, dat de nieuwe kazernen spoedig mogen versleten zijn!

Zoo staan thans de zaken, in grove trekken geschetst. Men zal toegeven dat er leven begint te komen, en in een niet al te ver verwijderd tijdstip het groote doel: „legering der troepen, *zooveel mogelijk*, in gezonde bergstreken", zal worden bereikt. Op een legerbestuur dat zich niet laat afschrikken door financieele bezwaren, op een chef van den geneesk. dienst die niet loslaat, op de vorming eener militaire *Intendance* (die wij nog steeds niet hebben, al belieft onze Militaire *Administratie* dien naam ijdelijk te gebruiken), wordt natuurlijk bij deze voorspelling gerekend.

Is men dit met ons eens dan zal de bekentenis moeten volgen, dat de oprichting van speciale reconvalescenten-gestichten een stap *achteruit* is. Reconvalescenten-*bataillons* moeten wij hebben in gezonde oorden, georganiseerde troepenmassa's, die alles opnemen wat ziek is, die lichtere en herstellende zieken aan den gang houden door lichte diensten, alleen de *zware* zieken tijdelijk naar het hospitaal zendende; die den soldaat behoeden voor de groote verveling van een hospitaal, waardoor hij veel te spoedig zoogenaamd genezen ontslagen wordt, zijn geneesheer bedriegende of zich zelven overschattende. Zijn we het niet eens over de groote grief tegen onze Indische hospitalen, dat de soldaat het er *al* te goed heeft, omdat hij niets uitvoeren kan of mag? En als hij zoo door lichte diensten onderhoudt, hetgeen hij weet, arbeid en discipline niet verleerende, en langzamerhand door een goed bergklimaat zijne krachten heeft teruggekregen, dan formeere men bij die bataillons volkomen valiede compagniën, die alle, ook de zwaarste, diensten moeten uitvoeren en *in haar geheel blijvende* naar 't tooneel des oorlogs of naar de noodzakelijkste strandgarnizoenen worden verplaatst.

Zijn bij dit systeem reconvalescenten-gestichten niet onnoodig? Wie zal er aan denken zoo iets te bouwen te Magelang of te Padjet, als de troepen er liggen? Is een klein pavilloen voor de zwaarste zieken niet volloende voor het bataillon te Fort de Kock, ofschoon aanhoudend zieken van andere plaatsen daarheen worden gestuurd en gezonden teruggenomen?

Ik voorzie een tegenwerping. Men zal wijzen op de buitengewone omstandigheden door Atjeh, in verband met de weinige resultaten, die van Batoe-toelis en Buitenzorg te verwachten zijn, en op het voordeel van Gadok boven die twee plaatsen waar men door de bestaande inrichting dadelijk geholpen zou zijn. Het zal weinig moeite kosten dit argument te weêrleggen.

De buitengewone omstandigheden door Atjeh maken

voorziening noodig, maar niet onmiddellijk. Men heeft de Padangsche Bovenlanden. Het opstapelen der zieken van A tjeh te Padang, om hen daarna rond te sleepen door geheel Indië, in plaats van hen naar Fort de Kock enz. te zenden,— is een uitvloeisel der hoogere politiek, die met haar struisvogelnatuur niet geafficheerd wil zien, hoe Atjeh nog steeds versche soldaten noodig heeft, en steeds die versche soldaten uitgeput terug geeft. De oorlog was geëindigd. Nu echter de geheele wereld weet, dat het niet zoo is, kan men gerust die hoogere politiek laten rusten, en het kind bij den naam noemen. Al te lang heeft men die goddelijke streken ongebruikt gelaten, te lang voor de gezondheid van zoovele landsdienaren, die eerder hadden kunnen genezen; te lang voor zoovelen die nu zijn gestorven of met een geknakt lichaam ten laatste worden afgedankt. Indien men terugkeeren wilde van het dure, oogenverblindende en verderfelijke verspreidings-systeem, en de zieken van Padang en die van Atjeh nog komen zullen naar de Padangsche Bovenlanden wilde zenden, dan hield de stroom naar Java op. Tegen den tijd, dat de Padangsche Bovenlanden overvuld en Java te veel van troepen ontbloot zoude worden, kan men gereed zijn met het emplacement voor twee reconvalescenten-bataillons in de 1e. militaire afdeeling.

Voor dit plan is de dadelijke hulp van Gadok illusoir. De gebouwen zijn vervallen en hebben kolossale herstellingen noodig. Zij kunnen slechts een zeer beperkt aantal zieken, misschien 50, bevatten, en er zou dus moeten bijgebouwd worden. Had men dit *indertijd* gedaan, had men Gadok genomen in plaats van Batoetoelis, ik zou er vrede mede hebben, omdat het zooveel beter zoude geweest zijn. Maar nu niet meer. Laat de geschiedenis van de wording van Batoe-toelis eene les zijn, en haar daarom hier eene kleine plaats worden ingeruimd.

Toen de oorlog in vollen gang was begon men te Batavia ten langen leste te begrijpen, dat er zieken

zouden aankomen van Atjeh. Men had Padang volgepropt, maar daaraan kwam een einde, want — zooals de dagbladen ons telkens afkeurende hebben gemeld — men liet de hooglanden daar ongebruikt. Men zeide dat dit was om 't gebrek aan transportmiddelen; indien deze exceptie werkelijk opgeworpen ware, zou het alweer een bewijs zijn hoe groote mannen dikwijls struikelen over kleine steentjes. Hoe dit zij, Padang ontdeed zich van zijn overvloed door te evacuëeren naar Batavia; zieken, die het reisje naar de bovenlanden niet konden doen, mochten wel de ellendige reis op de boot in weer en wind voor de tweede maal ondergaan, om na een allergemakkelijkst debarquement te Batavia opgenomen te worden in het — door elk eerlijk geneesheer reeds lang gevonnisde — militaire hospitaal te Batavia. Althans indien er plaats was. Men vergrootte wel de verpleegruimte door kalm eenige leegstaande kazernen voor het doel geschikt te verklaren, men liet wel vele zieken bij de corpsen rondloopen, afgaande op hunne bewering, dat ze geene verpleging noodig hadden, men vulde kampong Macassar tot het uiterste, maar toch kwam men op een gegeven oogenblik tot het besef, dat er iets meer moest gedaan worden. Let nu op de volgende datums: half November 1873 ging de expeditionaire macht in zee, en in Juli 1874 konden eenige bamboezen loodsen worden betrokken te Batoe-toelis in de buurt van alle autoriteiten en alle hulpmiddelen. Het hoofd gebogen voor *zulk* een activiteit!

Wie dat plan van Batoe-toelies opgeworpen heeft, doet niets ter zake. Men was gebonden aan de instructie, dat het in de naaste nabijheid van Buitenzorg zijn moest, en er was werkelijk geen ander terrein te vinden, als men zich hield aan de instructie. Bij den witten paal zouden kostbare waterwerken noodig geweest zijn. Van den aankoop van Gadok, een quaestie van 20 à 30 mille, mocht niet gerept worden: men moest en zou knutselen in de nabijheid van Buitenzorg; 't was zoo maklijk voor de administratie, het

vervoer was zooveel verder [5 palen], etc. etc. Men klopte dus aan bij den eigenaar van Batoe-toelis, Dr. Ploem. Deze was onmiddellijk bereid om zijn stuk grond met een steenen huisje, dat gezamentlijk hoogstens *f* 50 huurwaarde representeerde, voor eenige honderden guldens huurprijs per maand af te staan, minstens voor het loopende jaar, en met de hoop dat de verhuur wel langer zou worden bestendigd.

Autoriteiten reden af en aan, er werd gepast en gemeten, geconfereerd en geadviseerd, en men vond, dat het lapje grond precies groot genoeg was om logies voor 250 man te kunnen dragen. Dat geschiedde dan ook, en in Juli 1874 kwamen in een regenachtig klimaat tot stand: eenige loodsen van jonge bamboe op een vochtigen grond, van een afschuwelijk model, zonder bevloering, zonder licht, tusschen en naast elkaâr gezet zooals een kind de huisjes uit een Neurenberger speeldoos in een klein hoekje opeen weet te dringen, alles voor een kleine 20 mille. Twee hoofdofficieren waren zoo goed de geneeskundige behandeling op zich te willen nemen, en wij kunnen ons langzamerhand voorbereiden op het vernemen van de prachtige resultaten .... op het papier.

Wekt dit voorbeeld op tot navolging? Wat zal er van Gadok terecht komen, als er op zulk een wijze gehandeld wordt om het in te richten voor de ontvangst van eenige honderden zieken? Bovendien men zou de vlakte achter het établissement noodig hebben en de eigenaren van Tjikopo zijn .... het is algemeen bekend .... tot afstand niet genegen. Onteigenen dan, ten algemeenen nutte? Wie zal bewijzen, dat juist die plek en geen andere geschikt en noodig is voor het beoogde doel?

Wij gaan verder en beweren, dat er betere plaatsen zijn. Langs den nieuwen militairen weg naar de Preanger zijn uitgestrekte valleien te verkrijgen, die bijna onbeperkte ruimte aanbieden. Uit een saniteits-oogpunt beschouwd zijn zij *even* geschikt als Gadok. Strategisch hebben zij *grootere* waarde. En zoo goed

als zeker zal de Spoorweg Batavia-Buitenzorg langs dien weg worden doorgetrokken, welk groot voordeel niet uit het oog mag worden verloren.

Onze conclusie ligt voor de hand. Langs dien weg richte men spoedig troepenlogies op. Men beginne voor een paar compagniën en breide steeds uit, gebruik makende van de krachten der soldaten, die door lichten en nuttigen arbeid spoediger zullen herstellen. De eerste vestiging zal van bamboe moeten zijn, en niet door aanneming (zooals te Batoe-toelis), maar door een genie-officier, die weet wat werken is, moeten tot stand gebracht worden. Onderwijl vange men aan met den bouw van een permanent kampement, waartoe een paar jaren noodig zullen zijn. Men organiseere die zieke soldaten tot compagniën en bataillons, en stelle hen al dadelijk onder bevel hunner eigen officieren, niet onder een geneesheer. De laatste geeft alleen aan: de mate en aard van de werkzaamheden, die zij zullen verrichten; zijn ze nog tot niets in staat, dan worden zij in een ziekenzaal opgenomen.

Is dit plan niet meer afdoende dan de halve maatregel van Gadok? Hebben wij — met de geschiedenis van Batoe-toelis voor oogen — niet veel meer kans, dat dit beter slagen zal dan het knoeien aan een vervallen établissement?

Het is duidelijk dat snel handelen noodzakelijk wordt. De reconstructie van ons leger, uit elkander gewerkt als het is door den oorlog tegen Atjeh, wordt dringend geeischt. Met halve besluiten, met schipperen, komen we er niet meer. Onze Landvoogd zie toe, dat wij Atjeh niet zullen moeten prijs geven uit gebrek aan krachten, en op onverwachte gebeurtenissen in den Archipel voorbereid zijn.

Want onze meening is, dat de hoogste autoriteiten den toestand, waarin het leger op dit oogenblik verkeert, niet zoo ernstig inzien als wij, troepen- officieren. Gerust kunnen wij verklaren — en die verklaring rekenen wij ons ten plicht, omdat ieder, die dagelijks in en met het leger omgaat, het eens is met ons — dat een ruim

inzicht, energie en spoed dringend noodig zijn voor het behoud van het leger.

Est periculum in mora! M.

